

І.А.Сергеева

ЦНБ ім В.І.Вернадського АН України

м. Київ

**МАТЕРІАЛИ ЖУРНАЛУ «ЕВРЕЙСКИЙ МИР»
(Петербург, 1908–1917 рр.)**

у фондах ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України

У ЦНБ ім. В.І.Вернадського АН України зберігаються рукописи і книги, що раніше належали Товариству для поширення просвіти між євреями в Росії (Мафіцій Гаскала; надалі — ТПЄ¹), яке було засноване у жовтні 1863 року в Санкт-Петербурзі за клопотанням і при сприянні Євзеля Гінцбурга та А.М.Бродського. Згідно з статутом, Товариство «сприяє вивченню російської та єврейської мов та заохочує допомогою юнаків»².

Товариство на чолі з комітетом функціонувало в Петербурзі (відділення його були в багатьох містах дореволюційної Росії), в пореволюційний час — в Ленінграді — до 1925 року — часу закриття. Разом з ТПЄ були ліквідовані й дві великі бібліотеки, що дещо раніше відокремилися від ТПЄ: Бібліотека Товариства для поширення просвіти між євреями в Росії та Бібліотека Єврейського Історико-Етнографічного Товариства (яке, в свою чергу, було однією з установ, що утворилися на ґрунті ТПЄ). Орієнтовно в 1926–1927 роках (точніше що дату можливо буде вказати лише після дослідження архівних матеріалів багатьох установ) рукописні матеріали разом з книжками, що раніше належали бібліотекам, були перевезені до Києва, де була створена кафедра єврейської культури при ВУАН. Саме ця кафедра, а з 1929 р. — Інститут Єврейської культури, й стали головним осередком дослідницької роботи в галузі єврейської культури в Радянському Союзі.

Серед матеріалів, які надійшли до Києва, наявний великий масив рукописів, які мають позначку: «фонд ТПЄ» і поділяються на окремі, різні за обсягом «фонди». Один з таких «фондів» складають матеріали, що належали редакції журналу «Еврейский мир». На час написання

статті нами виявлено 68 одиниць зберігання з цією позначкою, котрі й стали об'єктом досліджень.

Журнал «Еврейский мир» було засновано у Петербурзі; з січня 1909 р. виходив щомісяця російською мовою, залучав до своєї діяльності провідних письменників, вчених та громадських діячів не лише з Росії, а й з-за кордону. Журнал мав статус літературного, проте суспільно-політичні та просвітительські функції були яскраво представлені: окрім суто літературних творів і наукових публікацій, критики, статей з питань мови й єврейської культури, на його сторінках відтворені поточні політичні та історичні події, обговорювалися національні питання, друкувалися спогади й белетристичні нариси. У січні 1910 р. «Еврейский мир» було зреформовано у щотижневик, проте у такій формі він існував недовго: 6 травня 1910 р. за рішенням адміністрації публікацію журналу було припинено. Окрім щотижневика, вийшов також один номер щоквартального журналу «Еврейский мир», повністю присвячений белетристиці й критиці³.

Докладне вивчення матеріалів журналу «Еврейский мир» з фонду ТПЄ дає можливість розширити хронологічні рамки існування редакції журналу (співвідносно з наведеними у Єврейській енциклопедії і тими примірниками, що на цей час зберігаються у відділі ОРФ ЦНБ АН України). Так, у редакційній теці знаходяться рукописні матеріали, автографи, датовані 1908 р., як, наприклад, нарис Ліонеля «Поэт молодого еврейства. Перец Гиришбейн» (автограф, що підписано й датовано автором), та 1917 р. — вірші Беляєва Віталія Никодимовича «Звездное небо», «Ян Гус», «Грохочет город . . . » (автографи, що також підписані й датовані автором). У теці 1911 р. містяться матеріали, серед яких автографи віршів І. Юфіса «Выход из Египта», оповідання М. Тумповської «Портрет», нарис Є. Баранова «Нельзя жить (из записной книжки)» (авторизований машинопис), невеличка нотатка «Деятельность отделения в области вопроса о языках», що підписана: «Член мест. ого отделения «Еврейского литературного общества» (Баку; оригінал).

Таким чином, якщо перша з датованих праць (1908 р.) вказує лише на час створення автором нарису і не дає можливості з упевненістю стверджувати про час початку роботи редакції, то наявність матеріалу, датованого 1911 р., а тим більше — 1917 р., дає можливість припустити, що робота редакції продовжувалась і після офіційного припинення публікації журналу адміністрацією.

Огляд матеріалів редакції свідчить, що в роботі журналу брали участь видатні літератори й публіцисти початку ХХ століття (про що згадується і в статті Єврейської енциклопедії, на яку ми посилалися вище).

Так, серед матеріалів наявні автографічні рукописи: «Провокатор»

педагога й письменника Марка Семеновича Ріверсмана (окрім журналу «Еврейский мир», М.С.Ріверсман співробітничав з журналами «Fraind» та «Tog», де публікував дитячі оповідання, видав збірку байок Крилова в своєму перекладі на ідіш⁴); «Когда молодое вино играет» письменника О. Рабіновича (Олександр Зіскінд Рабінович) — публіцистичний нарис, що був написаний у 1910 р. у Берліні.

Оскільки журнал виходив російською мовою, то серед інших матеріалів знаходиться низка творів видатних єврейських авторів другої половини ХІХ–початку ХХ ст. До цієї категорії матеріалів треба віднести переклади творів видатного єврейського письменника Ісаака Лейбуша Переця «Не осудили» (у перекладі С.А.Новікова), «Чего я от тебя хочу?» (у перекладі А.Гольцмана), «О чем я молю тебя?» (у перекладі А.Г.Рабіновича). Творчість І.Л.Переця значною мірою сприяла розвитку тогочасної єврейської літератури, стилю, європейського смаку, допомагала засвоєнню сучасніших художніх форм. Письменник користувався мовою ідіш, виступав за поширення просвіти серед єврейського населення. У щорічнику «Jüdische Bibliothek» вміщено його програму, в котрій, між іншим, зазначено «просвещение народа и превращение фанатиков в образованных людей»⁵. Таким чином, наявність перекладів з Переця в редакційній твці закономірна з огляду на просвітницьку місію журналу.

Великого значення надавалося публікаціям творів світових класиків у перекладах на російську мову. До таких публікацій треба віднести переклади з Хаїма-Нахмана Бялика, котрого під час його перебування в Палестині у 1909 р. величали, як національного поета⁶. Серед матеріалів знаходяться його вірші «Искренняя слеза», «Тихо плыл летний вечер» та уривок з «Огненной хартии» у перекладах М.Дашевського, З.Л.Шейнбаума, М.Шмерлінга.

Спеціально для журналу А.Н.Рожественською було зроблено переклади творів видатного єврейського письменника і суспільного діяча Ізраїля Зангвілля, що жив у Англії і писав англійською та єврейською мовами. У фонді представлені переклади «Chad Gadia», невеличкого нарису із збірки «Dreamers of the Ghetto» («Мрійники гетто») та нарис «Уриэль Акоста». Назву нарису в російському перекладі дала перекладачка, посилаючись на ім'я одного з історичних діячів Англії Уріеля Акости, що був, лише почасти, прообразом персонажу з «Ghetto Tragedies» («Трагедії гетто»)⁷.

Великий інтерес становить переклад повісті Л.Шапіро «Der Zelem» («Хрест»), який зробив Цузмер Ш. у 1909 р. Перекладач скористався першим виданням повісті в журналі «Dos Naye Leben» (вип.6, 1909) і в

додатку до перекладу пише: «Рассказ ввиду своих художественных достоинств и выдвигаемой им тенденции вызвал особый интерес со стороны редакции журнала (мається на увазі «*Dos Naye Leben*». — І. С.), крім того, в 7-ом випуску журналу буде помещена стаття д-ра Х.Житловського, посвящена розбору цього, по його словам, «потрясающего произведения»⁸.

Цікавими для дослідження роботи редакційної колегії журналу є позначки на перекладі вірша єврейського письменника З.Шнеура «Что рассказал мне мороз» (на жаль, перекладач підписався тільки ініціалом «Л.»; авторизований машинопис). Хоча ім'я автора було широко відоме читацькій аудиторії (його вірші вийшли в 3-х частинах у видавництві Шиміна, повісті староєврейською мовою у видавництві Тушія, окремими збірками публікувалися пісні й вірші для дітей⁹), на машинописі є позначка олівцем: «К возврату, не на еврейскую тему»¹⁰. Така ж позначка й на перекладі оповідання А. Рейзіна (одного з найвидатніших поетів-ліриків, що писали єврейською мовою, видавця ілюстрованого тижневика «*Dos Naye Land*», чия творчість є значним внеском у розвиток народної єврейської літератури¹¹), зробленого Н.Бухбіндером.

Серед літератури так званих «малих форм», що була надіслана на перегляд редакції журналу «Еврейский мир», є вірші, оповідання й нариси А.Агола, Г.Борца, Л.Беккерта, Е.Гольдмана, А.Гусятинського, М.Віноградіна, І.Дегтяра, С.Л.Дубовіса, Зине-Глуз, М.Карчмера, Г.Мікіна, С.Мстиславської, Н.Полякова, С.Л.Стерніна, І.Туркельтауба та ін.

До історичних матеріалів, які мали свій розділ у журналі, належить есе І.Л.Клейнмана «Полковник Берек Иоселович (1809 — 1909)» (авторизований машинопис з фотографіями).

Редакція журналу не залишала поза увагою й публіцистичні твори, що висвітлювали життя єврейських осередків Росії. Так, у редакційній теці збереглися три рукописи: Роберт Бернштейн «Значение еврейских женщин в борьбе за достижение женского равноправия» (автограф), «Картина ужаса (к шестилетней годовщине Гомельской эпопеи)» з підписом перекладача «Ал.М.» та анонімна «Крестьянская война в Германии».

До розділу літературної критики треба віднести рукопис Аїда (Н.Капітановського) «Ш.Аш и его произведения». Цей рукопис звернув на себе нашу увагу з двох причин. По-перше, критичний нарис присвячено творчості видатного єврейського письменника Шолома Аша, творчий доробок якого значно вплинув на розвиток нової єврейської літератури (література мовою ідиш) не тільки в Росії, а й за її межами. Майже всі

його твори були перекладені російською та німецькою мовами. Публікувалися в російському видавництві «Шиповник» (саме це видання згадується на 1-й сторінці рукопису: «Цитаты введения и первой главы взяты из рассказов Ш.Аша т. I издания «Шиповник»²; німецькі переклади — у видавництві С.Фішера¹³. По-друге, цей рукопис цікавий з точки зору редакційної роботи. На звороті останньої сторінки є напис, зроблений олівцем: «Оставьте в редакции. При значительном исправлении можно будет поместить»¹⁴.

Як відомо, з журналом багато співробітничав видатний єврейський письменник початку ХХ століття, що писав російською мовою, Семен Ан-ський (Раппопорт Семен Акимович)¹⁵. На багатьох матеріалах редакції знаходимо різні правки і позначки, які належать С.Ан-ському. Як приклад слід навести позначки на рукописі «Малка» І.Гольдберга і згадуваному нами раніше рукописі «Крестьянская война в Германии». На рукописі оповідання А.Шнейдермана «Первый разлад» С.Ан-ський написав: «Слабо. К тому же не из еврейского быта. С.А.»¹⁶. Наявні також правки, зроблені ним на перекладі оповідання одного з найвидатніших єврейських письменників Менделе Мойхера Сфоріма «Шлойме, реб Хаймс».

Великий інтерес як з точки зору творчості С.Ан-ського, так і в дослідженні роботи редакції журналу становить рукопис вірша «Пловцам» за підписом В.Волошкевича. Порівняння почерку С.Ан-ського (у фонді ТПЄ зберігається невеличкий архів його рукописів) з почерком рукопису вірша «Пловцам» дає нам можливість висловити припущення, що цей твір належить Семену Ан-ському, а підпис «В.Волошкевич» є лише псевдонімом відомого письменника.

На жаль, редакційні матеріали збереглися до нашого часу далеко не в повному обсязі, а час існування журналу як друкованого органу занадто малий. Саме з цих причин ми не маємо можливості на даному етапі глибше дослідити цю частину єврейської культурної спадщини. І все ж, репрезентуючи матеріали журналу «Еврейский мир», ми сподіваємося, що його історико-літературне вивчення надалі сприятиме розвиткові інтересу до єврейської культури і літератури початку ХХ сторіччя.

¹ Російська назва ТПЄ «Общество для распространения просвещения между евреями в России» мала загальноприйнятю абревіатуру «ОПЕ», що досить часто зустрічається у книжкових з'язках, печатках і позначках на рукописних матеріалах.

² Еврейская энциклопедия. — СПб.: Изд. о-ва для науч. евр. изд. и Изд-ва Брокгауз-Ефрон, б. г. — Т. 13. — Стб. 59–62.

- ³ Там само. — Т. 7. — Стб. 447–448.
- ⁴ Там само. — Т. 13. — Стб. 478.
- ⁵ Там само. — Т. 12. — Стб. 397–400.
- ⁶ Там само. — Т. 5. — Стб. 185–190.
- ⁷ Там само. — Т. 7. — Стб. 671–675.
- ⁸ *Шапиро Л.* Крест / Переклад з єврейського Ш Цузмера. Рукопис. Фонд ТПЄ. Архів журналу «Еврейский мир». — Арк. 1. Старий шифр ОР I, № 1989.
- ⁹ Еврейская энциклопедия. — Т. 16. — Стб. 54–55.
- ¹⁰ *Шнеур З.* Что рассказал мне мороз. Рукопис. Фонд ТПЄ. Архів журналу «Еврейский мир». — Арк. 2. Старий шифр ОР I, № 1882.
- ¹¹ Еврейская энциклопедия. — Т. 13. — Стб. 357–358.
- ¹² *Аид (Капитановский Н.)* Ш.Аш и его произведения. Фонд ТПЄ. Архів журналу «Еврейский мир». — Арк. 2. Старий шифр ОР I, № 1888.
- ¹³ Еврейская энциклопедия. — Т. 3. — Стб. 584–586.
- ¹⁴ *Аид (Капитановский Н.)*. Вказ. праця. — Арк. 35.
- ¹⁵ Еврейская энциклопедия. — Т. 5. — Стб. 617–618.
- ¹⁶ *Шнейдерман А.* Первый разлад. Рукопис. — Фонд ТПЄ. Архів журналу «Еврейский мир». — Арк. 15. Старий шифр ОР I, № 1884.